

УДК 332.025

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.61-5>

Ющенко Н.Л.

кандидат економічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

Yushchenko Nadiia

PhD in Economics, Associate Professor
Khmelnytskyi National University

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Ющенко Н.Л. Інституційне забезпечення розвитку теплоенергетики в Україні. Критичний рівень зношеності інфраструктури системи централізованого теплопостачання в Україні формує ризики балансування енергосистеми, створює загрози національній безпеці, зумовлює необхідність модернізації теплоенергетичної галузі із залученням великих за обсягом інвестицій, для чого потрібне належне інституційне забезпечення. У статті аналізуються питання відповідності інституційного забезпечення розвитку теплоенергетики до сучасних соціально-економічних трансформацій в Україні, досліджуються інститути теплоенергетики в розрізі правил, норм, установ і організацій та обґрунтовується доцільність створення інституції централізованого управління і центрів координації при органах місцевого самоврядування з метою підвищення інституційної спроможності органів державної та місцевої влади, які на базі партнерства держави, бізнесу, науки і громадськості формуватимуть стимули і важелі для залучення в регіон інвестицій відповідно до намічених заходів щодо структурної перебудови теплоенергетичного комплексу. А також заходи розвитку у сферах антимонопольного регулювання і захисту прав споживачів.

Ключові слова: енергоефективність, інституція, інституційне забезпечення, механізм спонукання, місцеве самоврядування, норма, правило, розвиток, теплопостачання.

Ющенко Н.Л. Институциональное обеспечение развития теплоэнергетики в Украине. Критический уровень изношенности инфраструктуры системы централизованного теплоснабжения в Украине формирует риски балансирования энергосистемы, создает угрозу национальной безопасности, обуславливает необходимость модернизации теплоэнергетической отрасли с привлечением больших объемов инвестиций, для чего требуется надлежащее институциональное обеспечение. В статье анализируются вопросы соответствия институционального обеспечения развития теплоэнергетики современным социально-экономическим трансформациям в Украине, исследуются институты теплоэнергетики в разрезе правил, норм,

учреждений и организаций и поддерживается целесообразность создания институции централизованного управления и центров координации при органах местного самоуправления в целях повышения институциональной способности органов государственной и местной власти, которые на базе партнерства государства, бизнеса, науки и общественности будут формировать стимулы и рычаги для привлечения в регион инвестиций в соответствии с намеченными мероприятиями, касающимися структурного преобразования теплоэнергетического комплекса. А также мероприятия по развитию в сферах антимонопольного регулирования и защиты прав потребителей.

Ключевые слова: энергоэффективность, институция, институциональное обеспечение, механизм побуждения, местное самоуправление, норма, правило, развитие, теплоснабжение.

Yushchenko Nadiia. Institutional support for the development of heat power engineering in Ukraine.

The critical level of deterioration and inefficiency of the infrastructure of the district heating system in Ukraine leads to low quality of service, significant energy losses and maintenance costs, creates risks of balancing the energy system, poses a threat to national security, necessitates modernization of the heat and power industry with the attraction of large volumes of investment, which requires proper institutional support. The energy sector as a whole requires less than US \$ 25 billion by 2030 to ensure replacement of generating capacity as well as modernization of the energy infrastructure. In the conditions of chronic insufficiency of investment resources and the need for a significant modernization of the mechanism of economic management in the country, the task of carrying out structural transformations in the heat power industry cannot be properly solved at the national level. The decentralization reform in Ukraine makes the issue of involving the regional component in the formation and implementation of the state strategy for economic development urgent. The article analyzes the issues of the correspondence of the institutional support for the development of heat power engineering to modern socio-economic transformations in Ukraine, studies and systematizes the main institutions of the heat power complex in terms of rules, norms, institutions and organizations, which together with the institutional environment form the institutional component of heat power engineering, and supports the feasibility of creating a centralized institution. management and coordination centers under local self-government bodies in order to increase the institutional capacity of state and local authorities, which, on the basis of partnership between the state, business, science and the public, will form incentives and levers to attract investments to the region in accordance with the planned activities related to the structural transformation of heat and power complex. As well as measures for development in the spheres of state supervision (control), in particular for the creation of the institution of public councils, antimonopoly regulation and consumer protection.

Key words: energy efficiency, institution, institutional support, incentive mechanism, local government, norm, rule, development, heat supply.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність економіки країни залежить від ефективного використання ресурсів енергетичного сектору. Дефіцит стимулів для модернізації основних засобів та інвестування в енергетичну інфраструктуру призвів до високого рівня зносу енергосистеми, що зумовлює значні втрати енергії. Тоді як в ЄС середній показник становить 32%, в Україні 44% енергії втрачається під час перетворення та транспортування до кінцевого споживача – з 92 млн т н.е. постачання первинної енергії, кінцеве споживання становить 52 млн. Потенціал скорочення витрат енергії під час споживання може досягти 60% [1]. Тільки за оцінкою в трьох секторах – житловий, бюджетний та постачання енергії (разом близько 63% енергетичного балансу України) потенціал енергоефективності дорівнює заощадженню близько 19 млн т н.е., або €8 млрд щорічно.

За розрахунками Міжнародного енергетичного агентства, кожен долар, витрачений на енергоефективність, економить \$2 інвестицій в енергопостачання. Рівень зношеності інфраструктури є критичним: 40% теплових пунктів і 15,8% загальної протяжності теплоті мереж перебувають в аварійному стані [1, с. 180]. Значна кількість ТЕС/ТЕЦ відпрацювала більше 50 років та буде виводитися з експлуатації, починаючи з 2021 року (при невиконанні природоохоронних заходів згідно з Національним планом скорочень викидів), що формує ризики балансування енергосистеми та виклики для

міст, в яких теплова генерація була ключових роботодавцем та формувала значні надходження до бюджету. Викривлені ринкові механізми та неефективна підтримка незахищених верств населення сформували ланцюжок заборгованостей між учасниками ринку, що сягне 40 млрд грн. до кінця 2020 року, і це обмежує можливості ефективно приватизації та модернізації об'єктів комунальної інфраструктури, стримує розвиток комунальної сфери (рис. 1). Необхідна суттєва трансформація теплоенергетичного комплексу країни, а для успішності розв'язання цього завдання потрібне насамперед належне інституційне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інституціональної динаміки розвитку суспільства, розробленню нових механізмів інституціональних змін, пропозицій щодо усунення суттєвих інституціональних деформацій економічної системи присвячені роботи А.А. Гриценко [2], М.І. Лендель [3], І.В. Розмаїнського [4], І.Г. Яненкової, О.О. Ляховець [5] та інші. Незважаючи на наявність великого масиву наукових розробок у цій сфері, питання сутності та структури інституціональної складової частини теплоенергетичного комплексу поки що залишаються поза увагою дослідників. Крім того, наявний відчутний розрив між реальним станом наукового та практичного вирішення завдань перетворень у теплоенергетиці України, складність, багатоаспектність і наукова дискусійність цієї проблеми вимагають продовження наполегливої праці.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є розвиток теоретичних основ і розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня обґрунтованості рішень щодо трансформації інституціональної складової частини теплоенергетичного комплексу.

Виклад основного матеріалу. Інституціональне забезпечення розвитку теплоенергетики (його змістовне наповнення) – це дії влади, спрямовані на встановлення інститутів (норм, правил, обмежень) і визначення порядку їх дотримання, спрямовані на досягнення цілей і завдань, які ставить влада у взаємодії із суб'єктами теплоенергетичного комплексу (або за відсутності такої взаємодії). Завдання інституціонального забезпечення довгострокового розвитку теплоенергетичного комплексу – проведення реформ у сфері теплоенергетики, дотримання прав і свобод суб'єктів господарювання, реальне сприяння розвитку інститутів ринку.

Інституціональне забезпечення розвитку теплоенергетики досягається не прямо, а через відповідні організації: органи державної влади, корпоративні та інші підприємницькі структури, державні підприємства, спеціалізовані державні установи у сфері теплоенергетики. Організаційні аспекти мають вагомe значення як такі, що тісно пов'язані з традицією неоінституціоналізму і теорією фірми Коуза, згідно з якими створення організацій відбувається з метою економії трансакційних витрат [5]. Таким чином, увага має звертатися також на проблеми формування ефективних організаційних структур у реальному секторі економіки України, адекватних викликам сьогодення, проблеми взаємодії державних інституцій і ринкових агентів, а також на інституціональні аспекти інноваційного розвитку теплоенергетики.

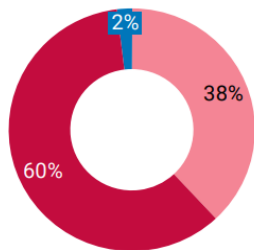
Серед управлінців, економістів та науковців немає єдності у поглядах на роль держави у забезпеченні інституціональних змін, що є відображенням загострення дискусії з проблеми ролі держави в економіці. Так, прихильники методологічного індивідуалізму пояснюють існування інституцій через інтереси і поведінку індивідів, які їх використовують для координації своїх дій, тобто індивіди первинні, інститути вторинні. Прихильники холізму дотримуються думки, в якій вихідним пунктом стає не індивід, а інститут. Іншими словами, характеристики індивідів виходять із характеристик інститутів, а не навпаки.

Підвищення інституційної спроможності регіонів, в умовах реформи децентралізації, є одним з пріоритетних кроків, передбачених Національною економічною стратегією [1]. На рис. 2 систематизовані основні інститути теплоенергетичного комплексу, які в сукупності з інституціональним середовищем утворюють інституціональну складову частину теплоенергетики. Так, до основних законодавчих і нормативних актів, що регламентують та регулюють діяльність суб'єктів теплоенергетики, відносимо, зокрема, Енергетичну стратегію України на період до 2035 року [6], Програму діяльності Кабінету Міністрів України [7], План пріоритетних дій Уряду на 2020 рік [8], Положення про Міністерство енергетики та захисту довкілля України [9], діючі програми в теплоенергетиці, накази та розпорядження органів влади інші (рис. 3).

Формалізовані норми поведінки суб'єктів теплоенергетичного комплексу закріплені цими суб'єктами в документах про партнерські зв'язки, якими найчастіше виступають договори та угоди у сфері виробництва, транспортування, постачання теплової енергії та надання послуг споживачам із централізованого опалення та гарячого водопостачання за тарифами, що регулюються відповідно до чинного законодавства, фінансових відносин.

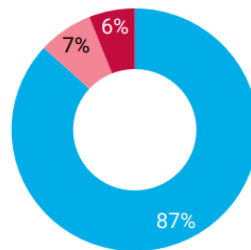
Неформальні відносини суб'єктів теплоенергетичного комплексу являють собою мережу відповідних комунікацій і зв'язків, дотримання «неписаних правил» ділової етики, підприємницької культури, традицій і звичаїв у взаєминах між людьми. На практиці існує безліч механізмів спонукання до дотримання встановлених правил і норм. Для теплоенергетики їх зручніше представити у вигляді трьох груп: економічні, соціально-психологічні та організаційні. До економічних механізмів можна віднести ті, дія яких призводить до отримання матеріальної винагороди (або збитків) – наприклад, механізми «відмивання грошей». Дія соціально-психологічних механізмів забезпечує отримання соціального ефекту (чи погіршення) для теплоенергетичного комплексу загалом та для його суб'єктів зокрема. Таким ефектом може бути, наприклад, зайнятість (чи безробіття). Організаційні механізми спонукання внаслідок своєї економічної природи здатні забезпечити як матеріальні, так і нематеріальні вигоди. Прикладом такого механізму може бути організаційна платформа, спрямована на досягнення визначеної мети.

Котельні ТКЕ

- В нормальному стані
- Експлуатуються малоефективні та застарілі котли
- Відпрацювали нормативний термін

Енергоблоки ТЕЦ

- Експлуатуються понад парковий термін
- Експлуатуються понад проектний термін
- Експлуатуються понад граничний термін

Рис. 1. Технічний стан теплогенеруючих підприємств України в 2018 р. [1, с. 180]

Рис. 2. Інститути теплоенергетики в розрізі правил, норм, установ та організацій

Джерело: розроблено автором

Регулюючі інститути в теплоенергетичному комплексі безпосередньо впливають на його життєдіяльність шляхом здійснення нагляду та регулювання. Основними завданнями державного регулювання діяльності у сфері теплопостачання, відповідно до статті 15 Закону [11], є реалізація державної політики щодо функціонування ринку теплової енергії, захист прав споживачів, забезпе-

чення рівних можливостей доступу суб'єктів відносин у сфері теплопостачання на ринок теплової енергії, запобігання монополізації та створення умов для розвитку конкурентних відносин у сфері теплопостачання. Державне регулювання діяльності у сфері теплопостачання провадиться у формі ліцензування певних видів господарської діяльності в цій сфері; регулювання тарифів на

Енергоефективність	Законопроект «Про енергетичну ефективність» Законопроекти щодо Еско у тепло- та водопостачанні, розподілі природного газу та електроенергії Національний план дій з енергоефективності до 2030
Зелена енергетика	Законопроекти щодо: електронної торгівлі твердим біопаливом; розвитку високоефективної когенерації; використання рідкого біопалива; звільнення від оподаткування викидів CO ₂ з біомаси; створення біоенергетичних кластерів та стимулювання використання агробіомаси для потреб енергетики
Waste-to-energy	Законопроекти щодо стимулювання використання відходів для виробництва теплової та електричної енергії
Скорочення викидів парникових газів	Законопроект щодо Фонду декарбонізації – гарантованого джерела енергомодернізації Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» (реалізація) Законопроект щодо системи торгівлі викидами
«Зелений» водень (H ₂)	Стратегія розвитку Дорожня карта Стандарти
«Зелені» облигації	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» (реалізація) Проекти підзаконних нормативно-правових актів

Рис. 3. Законодавчі ініціативи у сфері енергоефективності та «чистої» енергетики [10]

виробництво, транспортування та постачання теплової енергії з урахуванням змін цін на енергоносії та інших витрат; здійснення контролю за діяльністю суб'єктів відносин у сфері теплопостачання та застосування відповідних санкцій за порушення ними умов і правил здійснення господарської діяльності у сфері теплопостачання. Державне регулювання у сфері теплопостачання здійснюється Кабінетом Міністрів України, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Радою міністрів АРК, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідно до закону. Міністерство енергетики України виступає головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в теплоенергетиці. В умовах реформи децентралізації важливий розвиток регіональних департаментів, відділів тощо, що забезпечить повноту виявлення проблем у діяльності теплоенергетичного комплексу та комплексність і пошук раціональних шляхів їх вирішення, сприятиме прискоренню модернізації та підвищенню енергоефективності теплоенергетики.

Позитивний вплив на діяльність теплоенергетичного комплексу забезпечують інститути розвитку, оскільки мають на меті консолідацію в роботі з удосконалення чинного законодавчого та нормативного забезпечення в сфері теплоенергетики. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та Європейський банк реконструкції

та розвитку (ЄБРР) надають спільно технічну допомогу щодо трансформації КП «Київтеплоенерго» (КТЕ) у приватливу для інвесторів енергетичну компанію, яка працює за європейськими стандартами. ЄБРР розглядає можливість надання кредиту у сумі €140 млн, що дозволить КТЕ оптимізувати схему теплопостачання споживачів, підключених до неефективних котелень, через перенесення навантаження та реконструкцію котелень. Також кредитні кошти будуть спрямовані на модернізацію ТЕЦ-5 та ТЕЦ-6. USAID Проект енергетичної безпеки допоміг КТЕ перейти з національних стандартів бухгалтерського обліку на міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS), профінансував зовнішній фінансовий аудит та розроблення проектної документації за програмою кредиту. Всі ці етапи є важливими передумовами отримання кредиту від ЄБРР.

USAID Проект енергетичної безпеки, зосереджується на реформі нормативно-правової бази сектору та на допомозі органам місцевого самоврядування в підготовці схем теплопостачання, програм розвитку енергетичного сектору, реформуванні теплового господарства та безпосередньо комунальним підприємствам через визначення комплексу заходів для покращення технічних і фінансових показників. Підвищення енергоефективності у секторі централізованого теплопостачання дозволить залучити більше інвестицій та допоможе кінцевим користувачам заощадити кошти завдяки зменшенню втрат та енергоспоживання.

Важливим для України партнером є Німеччина, яка виділяє €70 млн для підвищення енергоефективності, сталого економічного розвитку та демократії, громадянського суспільства, державного управління та децентралізації в Україні. Ця сума є частиною загальної допомоги в розмірі €1,8 млрд, що Німеччина надає Україні з 2014 року [12].

Українсько-Данська міжурядова співпраця в енергетичному секторі здійснюється в рамках Ukraine-Denmark Energy Center, бенефіціаром виступає Міненерго, партнером є Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України [10].

В Україні наявна чисельна мережа галузевих наукових установ та організацій, які можна віднести до сфери теплоенергетики, діяльність яких спрямована головним чином на дослідження і розробки в галузі теплоенергетики та на надання освітніх послуг.

Первинною та основною ланкою теплоенергетичного комплексу виступають його підприємства та їх об'єднання (на рис. 2 їх не повний перелік). Ринок централізованого теплопостачання насамперед складається з комунальних підприємств (КП), що виробляють, транспортують та постачають теплову енергію, надаючи послуги з опалення житлових будинків та гарячого водопостачання. Більшість населених пунктів України мають змішану схему теплопостачання, яка може включати кільцеві, радіальні, автономні та індивідуальні системи. У більшості міст України ці послуги надаються природними монополіями. Інфраструктура зношена та малоєфективна, що призводить до низької якості обслуговування, значних витрат енергії та витрат на утримання. Діючі тарифи на ці послуги не покривають фактичних витрат підприємств. Більш того, з метою непідвищення тарифів в їхній структурі відсутня інвестиційна складова частина. Як результат – фінансові показники комунальних теплопостачальних підприємств створюють потребу у фінансовій допомозі з місцевих бюджетів органів місцевого самоврядування та ведуть до накопичення боргу за постачання природного газу перед національною нафтогазовою компанією НАК «Нафтогаз України». Через заборгованість теплоелектроцентралей, що перебувають в управлінні Фонду держмайна, і, як наслідок, загрозу неотримання номінації на газ, ним розглядається декілька варіантів вирішення подальшої долі державних ТЕЦ: приватизація, передання в концесію, місцевим громадам або НАК «Нафтогаз України», зокрема, йдеться про контроль над ДП «Северодонецька ТЕЦ» та акціонерними товариствами «Одеська ТЕЦ», «Криворізька теплоцентраль», «Херсонська ТЕЦ», «Миколаївська ТЕЦ» і «Дніпровська ТЕЦ». В перспективі, як передбачено Стратегією [1] Міністерство розвитку громад та територій України повинно: 1) сформувати та впровадити політику власності КП, що включає перелік дозволених видів діяльності КП; 2) створити і впровадити механізм комунікації з органами місцевого самоврядування (через координаційні центри) та розпочати процес підготовки до проведення реформи; 3) впровадити уніфіковану систему звітності КП та запустити портал, що містить усю інформацію про результати діяльності КП; 4) розробити та прийняти закон, який дозволить в примусовому порядку розпочати процес об'єднання ліквідації або приватизації КП органами державної влади; 5) провести інвентаризацію всіх КП; 6) розро-

бити і затвердити чіткий план виконання і контролю реформи; 7) провести триаж усіх КП відповідно до впроваджені політики власності; 8) провести оцінку КП, що підпадають під процес реформи; 9) розпочати процес реформи КП, в т.ч. й теплопостачальних.

Інститутами, які ефективно впливають на розвиток ринків, насамперед є такі, що допомагають управляти ризиками при ринкових обмінах, посилюють їх ефективність та збільшують доходи. З цих позицій існують три основні напрями ефективного функціонування інститутів: 1) інститути, призначені для створення і цілеспрямованого розподілу інформації щодо таких характеристик ринків, як ринкові умови, товари (послуги) і учасники ринків, що допомагає останнім виявити партнерів, види діяльності, рівень доходності, кредитоспроможності, а для органів влади – ефективно проводити регуляторну діяльність; 2) інститути визначають і сприяють здійсненню прав власності, тобто прав відносно активів і доходів, чітко визначення яких є невід'ємною основою ринкової економіки та ефективності її функціонування; 3) забезпечення конкуренції як стимулюючої сили ринкової економіки, що забезпечує рівні можливості діяльності і спрямування ресурсів, зокрема інвестиційних, у найбільш ефективні проекти.

Необхідність структурної модернізації теплоенергетики має бути одним із ключових елементів державної економічної політики. Зарубіжний досвід свідчить, що навіть у країнах із розвинутою економікою регулювання структурних трансформацій здійснюється державою, оскільки чинники, що визначають напрям і якість структурних перетворень, входять у сферу «провалів ринку» і не підлягають ефективному ринковому саморегулюванню. За своїм впливом на основні параметри і тенденції соціально-економічного розвитку структурна політика має в сучасних умовах вирішальне значення в системі заходів, що здійснюються урядом. На цей час держава має у своєму розпорядженні потужний набір методів, інструментів і засобів впливу на процес структурних змін в енергетиці, які можна звести в такі групи: економічні методи та інструменти прямої і непрямої дії; заходи стосовно правового, організаційно-адміністративного та соціально-психологічного забезпечення структурних реформ.

Ефективність структурних перетворень у теплоенергетичному комплексі визначається головним чином наявністю інвестиційних ресурсів і відповідною структурно-інвестиційною політикою, що забезпечує їхній раціональний розподіл. Аналіз ходу інвестиційних процесів в Україні свідчить про їх недостатню структуроутворюючу спрямованість, а також про обмеженість фінансових джерел і можливостей, що залучаються для здійснення структурних трансформацій в теплоенергетиці.

На законодавчому рівні в Україні вже сформована європейська система державної регіональної політики, але втілення її проводиться поки що фрагментарно. Так, в 2014 р. було ухвалено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, але має місце, наприклад, проблемна ситуація з фінансуванням проектів за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку: з одного боку, чіткі норми положення про відбір проектів з другого – наявність непрозорого визначення проектів для фінансування, а часом лобізм окремих політичних діячів, держслужбовців чи інших учасників комісій з оцінки і відбору проектів. В резуль-

таті замість розвиткових проектів фінансуються заміна вікон і латання дахів адміністративних будівель.

Україна не має єдиної стратегії розвитку секторів економіки, а також чіткої оцінки інвестиційних потреб. Сучасний стан інвестиційного потенціалу України з погляду перспектив структурних перетворень потребує суттєвого коригування державної інвестиційної політики, а саме: впровадження методів оптимального розподілу ресурсів за інвестиційними програмами з урахуванням їхньої пріоритетності; збільшення обсягу державних інвестицій і посилення контролю за їхнім цільовим розподілом і використанням; розроблення і впровадження моделей змішаного фінансування довгострокових інвестиційних проектів; підвищення ефективності залучення і використання іноземних інвестицій і коштів населення. Структурні трансформації енергетичного комплексу України, що сталися за роки незалежності, відбувалися у вигляді стихійних регресивних зрушень і їх доцільно враховувати при розробці і реалізації державної структурної політики та при формуванні відповідних програм для визначення найбільш ефективних напрямів перетворень, спроможних ініціювати структурні зрушення в суміжних галузях і таких, що викликають найбільший синергетичний ефект.

Енергетичний сектор України потребує щонайменше \$25 млрд до 2030 року для забезпечення заміщення генеруючих потужностей, а також модернізації енергетичної інфраструктури. Потенційні напрями залучення інвестицій: оновлення енергетичної інфраструктури, заміщення теплових електростанцій екологічно чистою зеленою та акумулюючою енергією, забезпечення ефективного функціонування підприємств комунальної сфери [1, с. 103].

В умовах хронічної нестачі інвестиційних ресурсів і необхідності суттєвої модернізації механізму управління економікою в країні завдання здійснення структурних трансформацій в теплоенергетиці не може бути належним чином вирішена на загальнодержавному рівні. Посилення уваги до ролі регіонів у забезпеченні інноваційного розвитку економіки, а також наявність особливостей у соціально-економічних характеристиках, потенціалі і задачах подальшого розвитку різних регіонів України ставлять актуальним питання про залучення регіональної складової до формування і реалізації державної політики структурних реформ. З урахуванням досвіду розвинених країн і особливостей територіальної організації системи централізованого теплопостачання України політику структурних реформ в теплоенергетиці країни доцільно розробляти як цілісну систему взаємопов'язаних заходів, що забезпечують гармонізацію загальнодержавних і регіональних інтересів у сфері структурних трансформацій теплоенергетичного комплексу.

Вагоме значення структурних перетворень в теплоенергетиці зумовлює необхідність створення відповідного організаційного забезпечення, яке має містити низку спеціальних органів різного рівня та відповідну комплексність розроблення, координації і реалізації заходів щодо підвищення енергоефективності та забезпечення екологічності енергетичного сектору. Нині відсутня координація щодо діяльності комунальних підприємств органів виконавчої влади (ФДМУ, МЕРТ та інші) з органами місцевого самоврядування. Відповідно, Стратегією [1, с. 64] з метою підвищення

інституційної спроможності органів державної та місцевої влади передбачені розроблення структури централізованого управління державними і комунальними підприємствами – Інституції централізованого управління та його формування. Органи місцевого самоврядування повинні створити центри координації (проектні центри або відділи) при органах місцевого самоврядування, що відповідатимуть за координацію реформування комунальної власності та за комунікацію з відповідальними державними органами. Центри координації на базі державно-приватного партнерства (концесія, управління майном, спільна діяльність, змішане) – партнерства держави, бізнесу, науки і громадянськості будуть самостійно формувати стимули і важелі для залучення в регіон інвестицій відповідно до намічених заходів щодо структурної перебудови теплоенергетичного комплексу.

Перегляду потребує і сфера державного нагляду (контролю) та функції контролюючих органів. Необхідно оптимізувати кількість сфер державного нагляду (контролю). Завершити розроблення та прийняття критеріїв ризику. Запровадити аудит як попереджувальний функціонал без застосування санкцій. Створити інститут громадських рад з питань державного нагляду (контролю). Цифровізувати сферу державного нагляду (контролю). Впровадити практики навчальних заходів для суб'єктів господарювання щодо управління небезпеками (ризиками). Посилити відповідальність за порушення посадовими особами органів державного нагляду (контролю) вимог законодавства.

У сфері антимонопольного регулювання необхідно забезпечити розвиток державно-правових інститутів конкуренційної політики і правозастосування шляхом покладення обов'язку розвитку конкуренції у соціально-важливих галузях економіки. Забезпечити розвиток процесуальних засад діяльності АКМУ. Запровадити в Україні такі процесуальні засоби виявлення та припинення порушення як *leniency settlement*. Створити спеціалізований суд з питань конкуренції та напрацювати судову практику вирішення конкуренційних спорів щодо відшкодування збитків, завданих порушеннями законодавства у сфері захисту конкуренції. Запровадити функціонування системи моніторингу та контролю державної допомоги у відповідності з правилами *acquis ЄС* та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Необхідно також запровадити принципи захисту прав споживачів відповідно до принципів ЄС, гармонізувати законодавство про захист прав споживачів в усіх сферах, передбачених Угодою про асоціацію. Визначити систему захисту прав споживачів. Підвищити роль громадських організацій споживачів, визначити критерії громадських об'єднань споживачів, які можуть бути залучені до вирішення споживчих спорів. Запровадити можливість досудового вирішення спорів, усунути застарілі норми законодавства. Запровадити електронні гарантійні талони. Переглянути сфери, де застосовується державне регулювання цін та тарифів.

Висновки. Інституціональне забезпечення економічного розвитку теплоенергетичного комплексу – це дії влади, спрямовані на встановлення інститутів (норм, правил, обмежень) і визначення порядку їх дотримання, спрямовані на досягнення цілей і завдань, які ставить влада у взаємодії з суб'єктами теплоенергетичного комплексу (або за відсутності такої взаємодії). Завдання

інституціонального забезпечення довгострокового розвитку теплоенергетики – проведення реформ у цій сфері, дотримання прав і свобод суб'єктів господарювання, реальне сприяння розвитку інститутів ринку.

Особливості структурних трансформацій теплоенергетики України доцільно враховувати при розробці і реалізації державної структурної політики та при формуванні відповідних програм для визначення найбільш ефективних напрямів перетворень в теплоенергетичному комплексі, спроможних забезпечити функціонування розумної, модернізованої та надійної енергосистеми, яка повністю задовольняє вимоги та потреби кінцевих споживачів.

Посилення уваги до ролі регіонів на даному етапі розвитку теплоенергетичного комплексу та економіки загалом, а також обмеженість централізованих інвестиційних ресурсів обумовлюють доцільність перенесення центру ваги структурних перетворень в теплоенергетиці на регіональний рівень. При цьому на рівні центру доцільно сконцентрувати увагу на формуванні загальнонаціональної концепції структурних трансформацій теплоенергетики та на питаннях координації життєдіяльності та розвитку теплоенергетичного комплексу. На рівні регіонів повинні формуватися і реалізовуватися відповідні регіональні стратегії з урахуванням територіально-природних, виробничих особливостей регіонів і цілей їхнього соціально-економічного розвитку.

Удосконалення інституціональних структур, що впливають на життєдіяльність і розвиток теплоенергетичного комплексу, має йти шляхом використання як

ринкових механізмів, зокрема, через формування ефективного конкурентного середовища, так і через державне регулювання функціонування ланок національної енергоефективної системи. Це необхідно як для формування додаткових потужних стимулів мобілізації ресурсів, що спрямовуються на інноваційний розвиток теплоенергетичного комплексу, так і для забезпечення ефективної взаємодії між усіма його ланками.

В Україні відбувається процес становлення нових організаційних структур – різного роду інтегрованих об'єднань, що в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку великого бізнесу. Інтегровані форми господарювання утворюються в основному спонтанно, незважаючи на різні існуючі перешкоди, пов'язані з обставинами правового, кон'юнктурного і концептуального характеру. Серед них протиріччя загальнодержавних і приватних інтересів, відсутність необхідної єдності зусиль окремих відомств; відсутність належної нормативно-законодавчої бази; відсутність необхідних методичних розробок забезпечення ефективної взаємодії підприємств, що об'єднуються; недоліки в грошово-кредитній та податковій системі; наявність кризових та інерційних явищ тощо. Сприяння розвитку місцевих енергетичних ініціатив, зокрема малого та середнього підприємництва в енергетичній сфері та енергетичних кооперативів, генерації та постачання електричної і теплової енергії з урахуванням регіональних особливостей, розвитку розподіленої генерації – державні стимули кардинальної зміни функціонування теплової генерації та тепломереж, передбачені Національною економічною стратегією – 2030.

Список використаних джерел:

1. Національна економічна стратегія 2030 / Платформа Центру економічного відновлення. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582> (дата звернення: 29.11.2020).
2. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований : монография / под ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. Харьков : Форт, 2008. 928 с.
3. Лендьял М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі. URL: <http://194.44.230.3/science/idurr/lendel.doc> (дата звернення: 29.11.2020).
4. Розмаинский И.В. Институционализм. *Journal of Institutional Studies*. 2010. № 4. Том 2. С. 130–144.
5. Яненко І.Г., Ляховець О.О. Сутність інституціонального забезпечення розвитку промислового комплексу. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 109–116.
6. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 22.11.2020).
7. Програма діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова КМУ від 12.06.2020 р. № 471. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620> (дата звернення: 05.12.2020).
8. План пріоритетних дій Уряду на 2020 рік : Розпорядження КМУ від 09.09.2020 р. № 1133-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2020).
9. Положення про Міністерство енергетики та захисту довкілля України : Постанова КМУ від 21.01.2015 р. № 32 в редакції від 24.12.2019, підстава Постанова КМУ №1065 від 04.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2020).
10. Всеукраїнський онлайн-форум «Енергонезалежні регіони України: як замінити газ, знайти інвестиції та стимулювати бізнес» 24.11.2020 р. : презентації спікерів форуму. URL: <https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1vY5GyDcFu3zVQ5AQQog2snSE7droESZi?usp=sharing> (дата звернення: 29.11.2020).
11. Про тепlopостачання : Закон України № 2633-IV в редакції від 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2633-15> (дата звернення: 29.11.2020).
12. Сайт Посольства Німеччини в Україні. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/aktuelles/-/2423128> (дата звернення: 05.12.2020).

References:

1. Nacionalna ekonomichna strategiya 2030 [National Economic Strategy 2030]. Platforma Centru ekonomichnogo vidnovlennya – Platform of the Center for Economic Recovery. Retrieved from: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582> (accessed 29 November 2020).
2. A. Griczenko, ed. (2008) *Institucionalnaya arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovanij* [Institutional architectonics and dynamics of economic transformations]. Kharkov: Fort, 928 p. (in Russian)

3. Lendel M. Novi instyucijni mexanizmy regionalnogo rozvytku v Yevropi [New institutional mechanisms of regional development in Europe]. Retrieved from: <http://194.44.230.3/science/idurr/lendel.doc> (accessed 29 November 2020).
4. Rozmainskij I.V. (2010) Instyucjonalizm [Institutionalism]. *Journal of Institutional Studies*, no. 4, vol. 2, pp. 130–144. (in Russian)
5. Yanenkova I.G. and Lyaxovecz O.O. (2014) Sutnist instyucjonalnogo zabezpechennya rozvytku promyslovogo kompleksu [The essence of institutional support for the development of the industrial complex]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, no. 1, pp. 109–116. (in Ukrainian)
6. Energetychna strategiya Ukrayiny na period do 2035 roku “Bezpeka, energoefektyvnist, konkurentospromozhnist” [Energy strategy of Ukraine for the period up to 2035 “Security, energy efficiency, competitiveness”]. Retrieved from: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (accessed 22 November 2020).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Program of activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine"”. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620> (accessed 5 December 2020).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) “Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Plan of priority actions of the Government for 2020””. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2020-%D1%80#Text> (accessed 5 December 2020).
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Regulations on the Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine””. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF#Text> (accessed 5 December 2020).
10. Vseukrayinskyj onlajn-forum “Energonezalezhni regiony Ukrayiny: yak zamistyty gaz, znajty investyciyi ta stymulyuvaty biznes” 24.11.2020: prezentaciyi spikeriv forumu [All-Ukrainian online forum “Energy-independent regions of Ukraine: how to replace gas, find investments and stimulate business” 11/24/2020: presentations of forum speakers]. Retrieved from: <https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1vY5GyDeFu3zVQ5AQQog2snSE7droESZi?usp=sharing> (accessed 29 November 2020).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020) The Law of Ukraine "On heat supply". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2633-15> (accessed 29 November 2020).
12. Sajt Posolstva Nimechchyny v Ukrayini – Website of the German Embassy in Ukraine. Retrieved from: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/aktuelles/-/2423128> (accessed 5 December 2020).